

PAPER DETAILS

TITLE: Egitime Konu Edilecek Degerlerin Belirlenmesinde ocugun ihtiyaçlarının Ekolojik Sistem Yaklasimi ile Incelenmesi

AUTHORS: Hasan SÖZEN,İsa CEYLAN,Vahdeddin SIMSEK

PAGES: 167-185

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1729785>

Eğitime Konu Edilecek Değerlerin Belirlenmesinde Çocuğun İhtiyaçlarının Ekolojik Sistem Yaklaşımı ile İncelenmesi

Hasan Sözen	
Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Bayburt/Türkiye	
hasan.sozen@mail.com	ORCID: 0000-0002-3141-2994
İsa Ceylan	
Dr., TRT Yayın Stratejileri Merkezi Müdürlüğü, Ankara/Türkiye	
ceylanisa@gmail.com	ORCID: 0000-0002-6163-5689
Vahdettin Şimşek	
Arş. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kırıkkale/Türkiye	
v.simsek@kku.edu.tr	ORCID: 0000-0002-3973-850X

Makale Bilgileri		
Tür		
Araştırma Makalesi		
Geliş Tarihi	Kabul Tarihi	Yayın Tarihi
23 Nisan 2021	3 Kasım 2021	31 Temmuz 2022
Atıf		
Sözen, Hasan vd. “Eğitime Konu Edilecek Değerlerin Belirlenmesinde Çocuğun İhtiyaçlarının Ekolojik Sistem Yaklaşımı ile İncelenmesi=Examining The Child's Needs With An Ecological System Approach In Determining Values To Be Subject To Education”. <i>ULUM</i> 5/1 (2022), 167-185. https://doi.org/10.54659/ulum.926849		
CC BY-NC 4.0		
Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial Lisansı altında lisanslanmıştır.		

Eğitime Konu Edilecek Değerlerin Belirlenmesinde Çocuğun İhtiyaçlarının Ekolojik Sistem Yaklaşımı ile İncelenmesi*

Öz

İnsanlar çeşitli olay ve olgular karşısında takınacakları tavırları ve sergileyecekleri davranışları belirlerken kendi ihtiyaç ve beklentilerinin yanı sıra ait oldukları gruplar ile içinde yaşadıkları toplumun ihtiyaç ve beklentilerini de göz önünde bulundurlar. Bu durum öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerinin tespiti, eğitim durumlarının düzenlenmesi, bir diğer ifadeyle öğrenme yaşantılarını sağlayacak dış koşulların düzenlenmesi ve işe koşulmasıyla yakından ilgilidir. Söz konusu ihtiyaç ve beklentiler, eğitim durumlarının olduğu kadar değer eğitimi sistemlerinin de temelini oluşturmaktadır. Bu çalışma, eğitimde içerik hazırlama çalışmaları çerçevesinde değerlerin belirlenmesinde çocuğun kendisinin, mensubu olduğu grubun/grupların ve içinde yaşadığı toplumun ihtiyaç ve beklentilerini konu edinmektedir. Literatür taramasına ve doküman incelemesine dayalı bu çalışmanın problemi, çocukların yukarıda sözü edilen parametreler çerçevesinde ortak bir değer anlayışı geliştirebilmelerini sağlayacak bütüncül bir anlayış ve yaklaşım mümkün müdür sorusudur. Alan yazında, sözü edilen paydaşların ihtiyaç ve beklentileri ile değer gelişimi arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmaların sınırlı olması; ayrıca söz konusu ilişkiye dair yeterli farkındalığın, derinliğin ve bilgi seviyesinin bulunmaması bu çalışmayı önemli kılan hususların başında gelmektedir.

Anahtar Kelimeler

Eğitim, Din Eğitimi, Değerler, Ekolojik Sistem Yaklaşımı, Çocuğun İhtiyaçları

Examining The Child's Needs With An Ecological System Approach In Determining Values To Be Subject To Education

Abstract

In determining the attitudes and behaviours that people will take in the face of various events and phenomena, they take into account their needs and expectations, as well as the needs and expectations of the groups they belong to and the society they live in. This situation is closely related to the determination of the needs and expectations of the students, the regulation of their educational status, in other words, the regulation of the external conditions that will provide their learning experiences. These needs and expectations form the basis of value education systems as well as educational situations. This study focuses on the needs and expectations of the child himself, the group / groups he belongs to and the society he lives in in determining the values within the framework of content preparation studies in education. The problem of this study, which is based on literature review and document review, is it possible to have a holistic understanding and

* Bu makale, 5-6 Nisan 2018 tarihinde III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi (Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi) "Eğitime Konu Edilecek Değerlerin Belirlenmesinde Çocuğun Kendisinin, İçinde Bulunduğu Grubun ve Yaşadığı Toplumun İhtiyaç ve Beklentileri" isimli bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

approach that will enable children to develop a common understanding of value within the framework of the parameters mentioned above. Within the field, the studies on the relationship between the needs and expectations of the aforementioned stakeholders and value development are limited; In addition, the lack of sufficient awareness, depth and level of knowledge about the relationship in question is one of the issues that make this study important.

Keywords

Education, Religious Education, Values, Ecological System Theory, Child's Needs.

Giriş

Değerler karşımıza insan ve toplumların ortak gereksinimlerinin bir ifadesi olarak çıkmaktadır. Toplumsal bütünselliğin görece ayrılmaz bir parçası olan, toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkiyi ve birlikte yaşama kültürünü geliştiren; iyi vatandaş yetiştirme ve topluma aidiyet bilinci kazandırma misyonu yüklü olan değerler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmekte, etki alanını her geçen gün biraz daha genişletmektedir. İnsanın kendisinin, içinde bulunduğu grubun ve mensubu olduğu topluluğun gelişimi, değerlerin ve değer anlayışlarının bilgi düzeyinden çıkıp bilinç ve eylem düzeyine yükseltilmesine; buna uygun yeni anlayış ve yaklaşımların geliştirilmesine bağlı görülmektedir. Bu noktada, önceki nesillerin değer anlayışının ve bireyler için değerli olanın ne olduğunun bilinmesi; bunların yanında değerlerin, isten-dik davranış değişikliğine niçin ve nasıl zemin teşkil edeceğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca söz konusu değerleri çağın gerekleriyle buluşturmak ve bunlara güncel yorumlar getirmek, özellikle mevcut eğitim sistemiyle bütünleştirmeye çalışmak ayrı bir öneme haizdir.

İnsanlar tutum ve davranışlarını geliştirirken kendilerinin, içinde bulundukları grubun ve üyesi oldukları toplumun ihtiyaç ve beklentilerini de göz önünde bulundururlar. Bu ihtiyaç ve beklentiler aynı zamanda değerlerin, bir başka ifadeyle değerler eğitiminin de temellerini oluşturmaktadır. Söz konusu ihtiyaç ve beklentiler duygu, düşünce, tutum ve davranışlara kıymet vermede (değerlemede) başvuru olan bir ilke veya ölçüt olarak da karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ihtiyaç ve beklentiler, çocukların tutum ve davranışlarının yanı sıra değer anlayışlarının ortaya çıkması ve gelişmesinde de etkili olmaktadır. Ancak çocukların değer anlayışının oluşup ve gelişmesinde etkili olan tek değişken çocukların kendi ihtiyaç ve beklentileri de değildir. İlâveten içinde yaşadıkları ve kendilerini ifade etme imkânı buldukları grupların ihtiyaç ve beklentileri de önemlidir. Öyle ki çocuklar bazı durumlarda içinde bulundukları grubun/grupların ihtiyaç ve beklentilerini, kendi ihtiyaç ve beklentilerinin üzerinde görebilmekte, bunlara öncelik verebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapı, toplumun bir üyesi olarak çocuktan, kendisi ve içinde bulunduğu grubun ihtiyaçları yanında toplumun ihtiyaç ve beklentilerini de gözetmesini istemektedir.

İnsan davranışlarının sadece bireysel niteliklerle izah edilemeyeceği; davranış bilimlerinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak çevresel değişimlerin de davranışların oluşup gelişmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu bakış açısıyla bireyi ele alan “ekolojik sistem yaklaşımı”, bireyi çevresi içinde var olan “aile, arkadaşlar, çalışma yaşamı, sosyal sistemler ve politikalar, inanç sistemleri, ekonomik durum, eğitim düzeyi vb. sistemlerle daima etkileşim içerisinde etkin bir aktör olarak değerlendirir (Danış, 2006). Bireyin fiziksel

ve sosyal çevresiyle işlevsel ve etkileşimli süreçlerine vurgu yaparak genellemeci ve bütüncül bir yaklaşımı esas alır. Söz konusu yaklaşım çocuğa “çevresi içinde çocuk” nazarıyla bakar.

Bu çalışma eğitim içeriği hazırlama çalışmaları çerçevesinde, değerlerin belirlenmesinde okul çağı çocukların¹ kendisinin, ait olduğu grubun ve içinde yaşadığı toplumun ihtiyaç ve beklentilerini konu edinmektedir. Çalışmada ekolojik sistem yaklaşımına göre ihtiyaç odaklı bir değerler eğitiminin imkanına ilişkin değerlendirmeler ele alınacaktır. Bu çerçevede ekolojik sistem yaklaşımının bazı kavramları şunlardır: “Sistem, sosyal çevre, interaksiyon, transaksiyon, enerji, kesişim, adaptasyon, başetme ve karşılıklı bağımlılık” (Ashman, 1999). Bunlar ekolojik sistem yaklaşımında sıklıkla kullanılan temel kavramlardır.

Literatür taramasına ve doküman incelemesine dayalı olan bu çalışmanın problemi çocukların, yukarıda sözü edilen parametreler (ihtiyaç ve beklentiler, eğitim durumları vb.) çerçevesinde ortak bir değer anlayışı geliştirebilmelerini sağlayacak yaklaşımın mümkün olup olmadığı sorunudur. Alan yazında çocuğun ihtiyaç ve beklentileri ile değerler ilişkisini konu alan çalışmaların sayısının sınırlı olmasının yanında; bu ilişki düzeyine dair farkındalığın, derinliğin, bilgi seviyesinin ve platform düzeyinde toparlayıcı bir çalışmanın bulunmaması bu konuda yapılması gereken çalışmaların önemini artırmaktadır. Çalışmanın amacı, çocukların değerleri oluşturma ya da tercih etme süreçlerinde, bireysel ihtiyaçları ile içinde bulundukları grup ve üyesi oldukları toplumun ihtiyaç ve beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmanın bir başka amacı, değerlerin üretilmesi veya sahiplenilmesi gibi süreçlerin bu değişkenlere göre değişip değişmediğini tespit ederek genel bir değer anlayışına uygun eğitim-öğretim yaklaşımı sunmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış, ilgili literatür taranmış ve tümevarım yöntemiyle okunmuştur.

1. Bireyin Kendisinin, Ait Olduğu Grubun ve İçinde Yaşadığı Toplumun İhtiyaç ve Beklentileri

İhtiyaçlar bireyin maddi ve manevi yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan, içsel ve dışsal etkenlerden sürekli etkilenen varlıklar kümesidir. İhtiyaç, herhangi bir şeye muhtaç olmak, arzu ve rağbetle meyletmek anlamlarına gelmektedir. İhtiyaçlar, ferdi (öznel) anlamının ötesinde toplumsal esaslara; toplumsal hayatın şart ve koşullarına bağlı olarak da ortaya çıkmakta ve gelişmektedir (Yaran, 2000, 21/573).

Yaşamın bireysel, toplumsal, tarihi, coğrafi ve kültürel yapısındaki değişkenlik ihtiyaçların çok çeşitli bir görünüme sahip olmasını beraberinde getirmiştir (Sarıpek, 2017). Bu sebeple belli bir birey veya grup için tanımlanan ihtiyaçlar tanımlaması diğer bir birey veya grup için geçerli olmayabilir. Benzer toplumsal özelliklere sahip bireyler içerisinde yaşıyor olsa bile bireyin biricikliği ve gereği ihtiyaçlar mutlaka farklılaşacaktır. Zira bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar bireyin mizaç/huy yapısı ve karakter yapısının yani kişilik özelliklerinin yanında, duygusal durumu, yaş dönemi, cinsiyeti, sosyo-ekonomik statüsü, ekonomik ve eğitim düzeyine göre daima değişim içerisindedir. Bundan dolayı her dönem ve herkes için geçerli tek bir ihtiyaç temelli değerler eğitimi yaklaşımı tasarlamak zorlaşmaktadır.

Bu çerçevede ekolojik sistem yaklaşımı bireyin olumlu değişim ve dönüşümü için, gerilime sebep olabilecek yaşam olaylarının etkilerini tespit ederek uygun müdahale yöntemleri geliştirebilmek için birey-

¹ Okul öncesi dönem de dâhil olmak üzere “Temel Eğitim” ve “Ortaöğretim” düzeyinde eğitim gören çocuklar.

çevre arasındaki etkileşimlere odaklanmakta, bireyi çevresindeki sistemlerle beraber değerlendirmektedir. Birey sosyal çevresinden sürekli etkilenmekte ve etkin bir biçimde çevresini etkilemektedir. Bireyin çevresindeki kaynakları ve fırsatlarından yararlanabilmesi ve yaşam hedeflerine erişebilmesi için kendi ihtiyaçları kadar çevrenin bireyden beklentileri de önemlidir. Bu çerçevede ekolojik sistem kuramı “güçlendirme anlayışı”na fazlaca yer verir. Bu anlayış çocukların potansiyellerini keşfetmelerine ve çevresel uyum gibi biyopsikososyal ihtiyaçların karşılanmasına hayati katkı sunmaktadır (Özkan, 2022).

Bireyler yaş dönemleri arasından geçiş süreçlerinde sorunları ve ihtiyaçları biyolojik, psikolojik, duygusal ve entelektüel açıdan deneyimlemektedir (Ashman ve Zastrow, 1990). Ekolojik sistem yaklaşımı bireyler, aileler, küçük gruplar ve en geniş ifadesiyle toplumun geçiş dönemleri ile ilgili sorunlarını ve ihtiyaçlarını içinden geçtikleri değişim süreçlerine göre inceler (Danış, 2006). İhtiyaçlar ise bireyleri biyolojik, psikolojik, ruhsal ve sosyal yönden motive eden faktörlerdir. Bu faktörler ekolojik sistem yaklaşımına göre ele alındığında biyopsikososyal ve manevi boyuttan çeşitli biçimlerde açıklanmaktadır. Biyolojik açıdan bakıldığında homesotatik (dengelenim) sistemi, dürtüler yoluyla organizmanın içsel gerilimini gidererek iyilik ve refah seviyesini geliştirmeye yönelik çalışır. Başarı ve arzu açısından duygusal boyutta ele alındığında ihtiyaçların optimal seviyede doyurulması söz konusudur. Sosyal boyutta değerlendirildiğinde başarı/güç, ilişkiler, bağlılık, arkadaşlık, yardımseverlik gibi toplumsal ihtiyaçları ifade etmektedir. Son olarak duygusal veya sosyal boyutta farklı şekillerde ele alınan ruhsal boyut ise bireyin anlam bulma, yaşam hedefi arama, kendini aşma, yüksek bir güce aidiyet gibi aşkın varoluşsal ihtiyaçları temsil eder. Bu ihtiyaçlar kendi boyutları içerisinde değerlere ve davranışlara yön verebildiği gibi diğer boyutlarla ilintili ve iç içe geçmiş bir biçimde de kendini gösterebilmektedir. Amerikalı akademisyen ve psikolog Maslow’un (1908–1970) ihtiyaçlar hiyerarşisi bu çerçevede söz konusu biyopsikososyal ve manevi yaklaşımı büyük ölçüde yansıtmaktadır.

Maslow, ihtiyaçların herkes için aynı olduğunu; ancak bireyin içinde bulunduğu durum ve zamana göre önem ve değerinin değişebildiğini ifade etmiştir. Maslow’a göre bireysel ihtiyaçlar, kişinin kendi arzu ve isteklerine göre şekillenen ihtiyaçlardır. Buna göre çocukların bireysel ihtiyaçlarının başında fizyolojik, yani beslenme ve barınma ihtiyacı gelmektedir. Fizyolojik ihtiyaçları güvenlik ihtiyacı izlemektedir. Güvenlik ihtiyacı çocuklar için en az fizyolojik ihtiyaçlar kadar önemli ve gereklidir. Güvenlik, kişinin kendisini; başkalarıyla birlikte olduğunda güvende, iyi ve rahat hissetmesi, tehlikelerden emin olmasıdır. Güvenlik ihtiyacı karşılanan bir çocuk sonrasında aidiyet, sevgi, saygı gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını beklemektedir. Çocuk için kabul görmek ve takdir edilmek, belli bir kişi veya topluluk tarafından beğenilmek önemli bir ihtiyaca karşılık gelmektedir. Bu durum, farklı şekillerde tezahür etmekle birlikte yetişkinler kadar çocuklar için de vazgeçilmezdir. Çocuklar da birer birey olarak kabul edilmek, kendi akranları tarafından olduğu kadar yetişkinler, özellikle de anne ve babaları tarafından dikkate alınmak, takdir edilmek ve saygı görmek isterler (Maslow, 1943; Uzun ve Diğerleri, 2008, 385; Kula ve Çakar, 2015, 193).

Her toplumda görev ve sorumlulukları birbirinden farklı grup ve topluluklara rastlanmak mümkündür. Toplum adeta bu gruplardan oluşan bir piramit gibidir. Günümüz toplumlarında bu gruplar daha çok, çalışma ve görev birliği esasında birleşmektedir. Her grubun önceden açıklanmış bir görevi, amacı vardır. Bir toplumda ne kadar rol, amaç ve menfaat varsa o kadar ayrımlı, karşıt ve özel gruplar bulunmaktadır. Bunlar arasında doğum ve yerleşme olayı sonucunda kişinin içinde bulunduğu grubun mensubu olmakla

beraber, fikir, çıkar, eğlence ve dinlenme için oluşmuş olan gruplar da sayılabilmektedir (Taplamacıoğlu, 1969, 31-33).

Çocuğun kendisinin ve ait olduğu grubun ihtiyaçları kadar, içinde yaşadığı toplumun da bir takım ihtiyaç ve beklentileri bulunmaktadır. Her toplum, nitelikli bir eğitim almış, birlikte iş yapma alışkanlığı kazanmış; aldığı eğitime, bilgi ve becerisine uygun bir işte çalışan genç nesillere sahip olma arzusundadır. Toplumlar; milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve bunları geliştiren; ailesini, vatanını ve milletini seven, bunları her daim yüceltmeye çalışan, devletine ve içinde yaşadığı topluma karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde olan ve bunları davranış haline getiren bireylerin yetişmesini hedeflemektedir. Benzer şekilde bireylerden beden, zihnen, ahlaken, ruhen ve duygusal olarak dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş kişilik ve karakter sahibi, hür ve bilimsel düşünme becerisi gelişmiş, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, içinde yaşadığı topluma karşı duyarlı olmalarını da beklemektedir (MEB Temel Kanunu, 1973). Ayrıca içinde yaşadığı toplumun davranış kalıplarını, değerler yargılarını benimseyip kendisine mal etmiş, bunları muhakeme ve seçimlerinde birer ölçüt olarak kullanarak daha iyiyi ve doğruyu bulabilen, daha adil olabilen, toplumun geleceğe dönük ideallerini ve beklentilerini karşılayabilecekleri bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireylere ihtiyaç duymaktadır (İpek, 2017, 54; Yazar, 2016, 102).

2. Değerlerin İhtiyaç ve Beklentilerle Olan İlişkisi

Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, kıymet, paha (TDK, 2022) şeklinde tanımlanmaktadır. Değer aynı zamanda bireyin herhangi bir kişi, varlık, olay veya durum karşısında ortaya koyduğu duyarlılıktır (Yaman, 2012, 17). Değerler, bir sosyal grubun veya toplumun üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen, onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatlerini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançlardır (Kızılçelik ve Erjem, 1992, 99). Neyin olması veya olmaması gerektiğini belirten değerler, kişiliğin temellerini oluştururken toplumsal çevrenin nasıl algılanması gerektiğini de ortaya koymaktadır (Yazar, 2016, 103).

Değerler aynı zamanda toplumu oluşturan bireyleri bir araya getiren ortak kültür hafızalarıdır. Birey için ait olduğu toplumun bireylerinin sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve onların iyiliğini gözettiğine yönelik inanç ölçütleridir. Sadece bilişsel düzeyde değil; aynı zamanda duygu, heyecan ve davranış alanlarıyla ilgili kaynaklardır.

İnsan deneyimini büyük ölçüde belirleyen ihtiyaç ve beklentilerin ise, değer sisteminin gelişip şekillenmesinde önemli bir yeri vardır. Bireylere kazandırılmak istenen değerlerin, yine onların ihtiyaç ve beklentilerini karşılaması, bir başka ifadeyle kendi değerleriyle öngörülen değerlerin birbirleriyle ahenk içerisinde olması beklenir. Değerler; ihtiyaç ve beklentiler karşılandığı düzeyde istendik değer anlayışı geliştirebileceği ifade edilebilir. Bu noktada önemli olan, değerler ile bireylerin ihtiyaç ve beklentileri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve açıklamak olacaktır.

İhtiyaç ve beklentilerin karşılanma durumu, insanların başkalarıyla olan ilişkilerinde önemli bir ölçüt haline gelmektedir. Söz gelimi acıktığını hisseden ya da herhangi bir şeyden korkan çocuk, bu açlığın ebeveynleri tarafından hemen giderilmesini, kendisi için daha güvenli bir ortam sağlanmasını beklemektedir.

İnsanlar, özellikle de okul çağındaki çocuklar ihtiyaç ve beklentilerinin her zaman ve her yerde, mümkünse hemen karşılanması gerektiğini düşünürler. Bu düşüncenin kendileri açısından haklı bir gerekçesi de vardır. Çocuklar, henüz dil gelişimini tamamlamadıkları (kendilerini tam olarak ifade edemedikleri) dönemde, anne ve babalarının veya kendilerine bakmakla yükümlü olan kimselerin, kendisinin o an ne istediğiyle ilgili kaygı içerisinde olduklarını, ne istediğini anlamaya çalıştıklarını tecrübe etmiştir. Bu dönemde ihtiyaçları süratle ve eksiksiz karşılanan çocuklar, bu durumu olağan bir durum olarak değerlendirmekte, ortaya çıkan ihtiyaçlarının her zaman ve her koşulda karşılanacağını, bir başka ifadeyle karşılanması gerektiğini düşünmektedir.

Çocuklar, sıklıkla kendi duygu ve düşüncelerinin her konuda temel hareket noktası olduğu/olması gerektiği düşüncesindedir. Benmerkezcilik olarak ifade edebileceğimiz bu durum, çocukların olgu ve olayların arkasında yatan neden-sonuç ilişkisini tam anlamıyla algılamalarına engel olmaktadır. Bu durum, onların kendi ihtiyaçlarının, başkalarının ihtiyaç ve beklentileri ile çatışabileceğini, bu nedenle dengelenmesi gerektiğini kavrayamamalarına yol açmaktadır. Böylece çocuklar, başkalarının ihtiyaç ve beklentilerinin de önemli olabileceğini, dolayısıyla karşılanması gerektiğini fark edememekte, bunu keyfi bir uygulama, hatta zorbalık olarak değerlendirebilmektedir.

Değer gelişiminde etkili olan tek faktör bireylerin kendi ihtiyaç ve beklentileri değildir. Değer oluşturma sürecinde bireylerin kendi ihtiyaç ve beklentileri kadar üyesi oldukları grupların gereksinimleri de önemli bir yere sahiptir. Çocuklar ait oldukları grupların ihtiyaçlarını gözetmek, hatta grubun ihtiyaçlarını, bazen kendi ihtiyaç ve beklentilerinin üzerinde görmek durumunda kalabilmektedir.

Albert Bandura tarafından geliştirilen Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramından aşına olunan “model alma”, değer gelişimi için önemli bir enstrümandır. Model alma yoluyla öğrenme, kişinin başka bir kimsenin davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını gözlemlemesi neticesinde yeni bir davranış geliştirmesini veya mevcut davranış biçimini belli bir ölçüde değiştirmesini ifade eden bilişsel öğrenme sürecini belirtmek için kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda öğrenen kişi gözlemci, gözlemlenen kişi ise model olarak adlandırılmıştır. Bandura’ya göre bireyler, çevrelerindeki diğer insanların yaptıkları hareketleri izleyerek yeni tutum ve davranış biçimleri, değer anlayışları geliştirilmektedir. Bununla birlikte model alma yoluyla öğrenme, bir kimsenin tutum ve davranışları ile değer yargılarının basit bir şekilde taklit edilmesi olarak değerlendirilmemelidir. Bu öğrenme, gözlenen modelin taklit edilmesinden öte bir anlam taşımaktadır. Elbette taklit model alma yoluyla öğrenmenin önemli bir ögesidir. Bu nedenle öğrenme taklit etmeyi de içerebilir. Ancak asıl olan kişinin gözlemlediklerini zihinsel (kognitiv) bir işlemde geçirmesi ve bunları içselleştirmesidir (Kalkan, 2008, 292).

Model alma yoluyla öğrenme, değer odaklı davranış değişikliği meydana getirmede önemli bir yere sahiptir. Özellikle çocuğun anne-babası, öğretmenleri, sınıf arkadaşları ve daha birçok paydaş, bu örtük öğrenme sürecinin kendileriyle gerçekleştiği kimselerdir. Burada çocuğun olduğu kadar, içinde yaşadığı çevrenin (grup/toplum) özellik ve koşullarının da dikkate alınması, muhatap oldukları kitlelerin ihtiyaçlarının tespit edilmesi, çağın gerektirdiklerinin belirlenmesi ve eğitim durumlarının buna göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Sınıf içi etkinliklerde çocuğun yanı sıra, aile ve çevrenin de değer eğitimi sürecine dâhil edilmesi, paydaşların birbirlerinin ilgi ve ihtiyaçlarının farkında olması ve ortak paydada buluşması önemlidir. Bu ihtiyaçların nasıl ve ne kadar karşılanması gerektiği değerlendirilmesi gereken bir başka konudur.

Bütün ihtiyaçların eşit miktarda karşılanması zor olduğu kadar, adil de olmayacaktır. Nasıl ki paydaşların farklı ihtiyaçları varsa, bu ihtiyaçların karşılanmasında da farklılıklar olacaktır.

Eğitim sistemi kültürden kopuk olamaz. Ekolojik sistem yaklaşımının makro düzeyde çocuğun alt sistemlerini etkisi altında alan “kültür”ün en temel taşıyıcılarından birisi ailedir (Sarıpek, 2017). Mezo düzeyde aile, çocuğun yakın çevresini temsil eden ve psikososyal açıdan inanış, duygu ve davranışlarında belirleyici rol oynayan önemli bir sistem halini almaktadır. Dolayısıyla aile ihtiyaçları belirlenerek ailelerin bu ihtiyaçlara göre hazırlaması hem çocukların başarısını hem de ailelerin eğitim süreçlerine katılımını arttıracaktır. Çocukların programda yer verilen davranış, ilişki ve iletişimi; ailelerin ise uzmanlarla ve diğer aileler ile olan iletişimi, ilişkileri ve karşılıklı sağlanan bilgi destekleri, çocukların ve ailelerin yeni ortama uyumlarının göstergesi olarak tanımlanmaktadır (Hacıbrahimoğlu, 2017).

Değerler eğitiminin/gelişiminin bir diğer bileşeni de mensup olunan toplumun ihtiyaçları ve o toplumun beklentileridir. Bir şeye muhtaç olmayı, arzu ve rağbetle meyletmeyi temsil eden ihtiyaç, ferdi anlamının ötesinde toplumun dayandığı normatif esaslar ve toplumsal hayatın şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Yaran, 2000, 21/573). Toplum, toplumun bir üyesi olarak çocuktan, kendisi ve mensubu olduğu grubun ihtiyaçları yanında, içinde yaşadığı toplumun ihtiyaç ve beklentilerini de gözetmesini istemektedir. Neticede toplumsal şartlar ihtiyaçlar skalasını tayin etmektedir. Bu skala her bir ferdin veya zümrenin içinde bulunduğu statüye göre de değişmektedir (Ülken, 1969, 139).

Toplumsallaşma sürecinin bir parçası olarak da ele alınabilen değerler, toplumdan topluma, zamana ve dönemlere göre farklılaşabilmektedir. İyi ve kötünün, doğru ve yanlışın, güzel ve çirkinin ölçütü zaman içinde değişebilmektedir (Uzun ve Yolsal, 2000: 196). İnsanın arzu edilen gelişimi, içinde yaşadığı grubun bütünlüğünün ve toplumun devamlılığının sağlanmasına da bağlıdır. Bu ihtiyaçlar “değerler”in gelişmesinde, değerli olanın öğrenilip bilinç haline dönüştürülmesinde merkezi öneme sahiptir. Dolayısıyla bu paydaşların birbirlerinin beklenti ve gereksinimlerini bilmesi ve yine birbirleriyle olan ilişkilerinde bunları göz önünde bulundurmaları yerinde ve değerli bir davranış olacaktır.

İnsani değerlere önem veren Ekolojik Sistem Kuramı da bütüncül bakış açısına sahip bireyler yetiştirilmesini salık verir. Ekolojik sistem yaklaşımı çocuğun çevresiyle bütüncül bir sistem oluşturduğunu söyler. Eğitim sistemleri ve alt sistemleri bir bütün halde “eğitim ekosistemini” tanımlar. Eğitim ortamının ve ikliminin daha nitelikli analiz edilmesi ve yönetilmesi böylelikle daha sağlıklı hale gelir. Eğitim ekosistemindeki eğitsel kaynakların ihtiyaç ve amaç odaklı olarak kontrolü, düzenlenmesi ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği böylelikle daha nitelikli değerlendirilebilir (Sarıpek, 2017). Ekolojik sistem perspektifine göre çocuğun duygusal büyümesi ve profesyonel gelişimi, şahsi dünyasını oluşturan söz konusu çerçevede inşa edilirse

çocuğun ideal ve değerlerinin “mikrodan² mezo³, ekzo⁴ ve makro⁵” seviyeye kadar sürekli bir gelişim içinde olmasını sağlar.

Değer eğitiminde esas olan nokta, mümkün olduğunca fazla insanın ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alarak ortak bir paydada buluşturmak olmalıdır. Çocukların sahip oldukları ihtiyaç ve beklentilerin her zaman ve her yerde karşılanamayacağını, bazen ertelenmesi gerektiğini öğrenmesi iktiza eder. *Fiziksel aktivite ihtiyacının evde geçici bir süreliğine de olsa kısıtlanması, acıkan bir çocuğun yemek saatini beklemesi veya anne ve babası çalışmakta olan bir çocuğun lunaparka gitmek için hafta sonunu beklemek zorunda olması, anne-babası yorgun düşen çocuğun kendi odasında tek başına oynamak durumunda kalması* söz konusu durumlara örnek olarak verilebilir.

Toplumu oluşturan her bir bireyin kendine has ihtiyaç ve beklentileri bulunmaktadır. Burada önemli olan, paydaşların (başta bireyler, grup, toplum) ortak paydada buluşabilmesi, ortak değer sistemini paylaşabilmesidir. Anaokuluna giden, futbol kulübüne, ritim atölyesine veya müzik korosuna katılan bir çocuk artık belli bir grubun üyesi olmuş; grubun kurallarına uymakla ve ortak ihtiyaçlarını dikkate almakla yükümlü hale gelmiş demektir. Sahada uygun olmayan davranışları sergilemek, atölyede belli bir ritmin dışına çıkmak, koro düzenini bozacak hareketlerde bulunmak hoş karşılanmayacaktır. Artık değerler hiyerarşisinde öne çıkan, çocuğun kendi ihtiyaçlarından öte ait olduğu grubun ve grup üyelerinin ortak hedef, beklenti ve ihtiyaçları olmuştur.

Bireyler sıklıkla kendilerine sağladığı fayda ölçüsünde doğadaki nesnelere değer vermektedir. Aynı zamanda kendilerine yararı dokunduğu için doğadaki varlıklara değer vermekte; çıkarlarına ve refahına katkı sunduğu için onları araç olarak görebilmektedir (Şakacı, 2017). Bu çerçevede yakın ve uzak çevredeki unsurları sadece işlevsel olarak değerlendirmek uygun bir tutum olmayabilir. Değerleri içlerinde bulundurduğu nesnel özellikleriyle de ilişkilendirmek manevi değerler açısından daha dengeli bir tutum olacaktır.

Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanlar (toplum), kendi üyelerinden içinde doğup büyüdüğü toplumun ihtiyaç ve beklentilerini dikkate almalarını beklemektedir. Buna göre çocuklardan, kendileri dışındakilere (yetişkinlere) tahsis edilen alanlardan uzak durmaları ve kendi konumlarına uygun hareket etmeleri istenmektedir. İnsanlar, özellikle de çocuklar toplumsal hayatta çok farklı yaş, sınıf ve statü gruplarının ihtiyaç ve beklentileriyle karşı karşıya bulunmaktadır: *Çocuklar, toplu taşıma araçlarında ayakta seyahat etmekte zorlanan yaşlı insanlarla karşılaştığında ne yapmalı? Kalkıp yer mi vermeli, yoksa daha önce geldiği için oturmaya devam mı etmeli? Çocukların futbol oynadıkları halı sahaya kendilerinden yaşça daha büyükleri geldiğinde, sahanın dışına çıkmaları ve büyüklerine yer vermeleri mi gerekir, yoksa oyuna ara vermeden devam etmeleri mi? Vakti olmadığını iddia eden bir kadının kasada ödeme yapmak için sırada bekleyen çocuğun önüne geçmesi nasıl açıklanabilir? Kadının acelesi olması kendisine böyle bir hak verir mi?* Bu ve benzeri sorular, paydaşların ihtiyaç ve

² Bireyin diğer bireylerle iletişim halinde olduğu sistemleri ifade eder. Aile, arkadaş grubu ve komşular gibi yakın çevreden oluşur.

³ Bireyin yakın çevresinin dışında bulunan ve sınırları mikro sistemden daha geniş olan sistemleri kapsamaktadır.

⁴ Bireyin dış çevre ortamları ile ilgilidir.

⁵ Bireyin kültürel alanı kapsamaktadır. Siyasal kültür, doğu kültürü, alt kültür bunun içerisinde.

beklentilerini tartışmayı, insanların kendi ihtiyaçları üzerinden belirlediği değerleri gözden geçirmelerini ve tekrar değerlendirmelerini gerekli kılmaktadır.

Bir kişi, grup veya toplum için “değer” ya da “değerli” olarak kabul edilen unsurlar başka bir birey, grup ya da topluluk için değer olarak kabul edilmeyebilir. Kişilerin veya toplumların doğru, güzel, yararlı olarak algıladıkları da farklılık arz edebilir. Değerler, medeniyetlere, hatta aynı medeniyetin farklı gruplarına, sosyal sınıf veya statülere göre de farklılık gösterebilmektedir (Yaman, 2012, 24; Mendras, 2009, 104). Buna göre; *“İçinde bulunulan zaman dilimine ve yaşanılan bölgeye bağlı olarak, paydaşların ihtiyaç ve beklentileri arasında bir çatışma meydana gelebilir mi? Değerlerin anlaşılmasında, bunların tutum ve davranışa dönüştürülmesinde herhangi bir farklılık olabilir mi? Öğrenciler tarafından içselleştirilmesi beklenen değerleri, durumun özelliği ve ortaya çıktığı koşullar dikkate alınmadan, zihinsel ve duyuşsal süreçlerden geçirilmeden işe koşmak gerekir mi? Böyle bir hareket tarzı (yaklaşım, anlayış vb.) değer olarak görülebilir mi?* Bu ve benzer sorulara verilecek cevaplar, değerler sisteminin anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Bu noktada önemli olan, çocukların sahip oldukları değerleri özgürce masaya yatırmaları, tüm yönleriyle ele almaları ve bir karara varıp tutum ve davranış bütünlüğüne ulaşmalarıdır.

Çocuğun hayatına değen psikososyal tüm unsurlar çocuk için değerlidir. İlgilenmeye değer bulunan faktörler de keza değerler yelpazesinin içinde yer bulacaktır. Özellikle geniş ailede, büyükanneler ve büyükbabaların torunlarına saygı, sevgi, merhamet, yardımlaşma, yalan söylememe, sabırlı olma, doğa sevgisi, dürüstlük, inançlı olma, iyi niyetli ve iyi bir insan olma gibi değerlerini torunlarına öğrettikleri bilinmektedir. Çocukların eğlenceli vakit geçirme ve mutlu olma ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan çizgi filmleri kaynak olarak kullanmak da ailelerin sıklıkla başvurduğu yöntemlerdendir. Değerlerin öğretimin de sosyal ortamlarda uyulması gereken kuralların (ör. parkta sıra bekleme, paylaşma vb.) hem aile fertleri tarafından model olarak öğretimi hem de anlatılarak aktarılması ihtiyaç-değer ilişkisinin birer mezo tipik örneğidir (Altan ve Tarhan, 2018).

Genel olarak değerlendirildiğinde bireylerin ihtiyaç ve isteklerini dillendirmesinin görünen veya görünmeyen birtakım yönleri vardır. Örneğin ihtiyaçlar, bireyler onların varlığını fark etmemişse ya da söz konusu ihtiyaçların karşılanabilmesi için uygun eğitim yöntem ve teknikleri geliştirilmemişse tespit edilen değerler gerçek dışı ve yaşamdan uzak kalacaktır. Böyle durumlarda, ihtiyaçların ve değerlerin bireyin kendisi dışındaki bir takım ilgili kişiler tarafından belirlenmesi ve ihtiyaç temelli değerler eğitimi geliştirmek amacıyla eyleme geçilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Bununla beraber toplumsal ihtiyaç ve sorunların bilimsel kriterlere göre tanımlanması, hangi ihtiyaçların öncelikli olduğu, toplumun tamamının faydasına olacak değerlerin neler olduğu tartışılmalıdır.

3. İhtiyaç Temelli Değerler Eğitimi Anlayışının Gelişimi

Sorunlar ve ihtiyaçlar çocukların değerlerini belirlemede en önemli kriterlerdendir. İnsanlar genellikle kendileri için değerli olmayan, bir diğer ifadeyle kendisi, ait olduğu grup/gruplar veya içinde yaşadığı toplum için herhangi bir yararı olduğunu düşünmediği bir şeyi yapmaya istekli olmaz; teşvik edilmediği bir durumda herhangi bir eylemde bulunmaya yanaşmazlar. İnsanları harekete geçiren, onları belli durumlarda belli tutum ve davranışlarda bulunmaya sevk eden şeyleri anlamak, altında yatan nedenlerin farkına varmak; insanlar için neyin değer/değerli, neyin değersiz olduğunu ve yapmaya değer bulunduğunu bilmek

önemlidir. Modern çağın gerektirdiği, bireylerin özne olma, özgünlüğünü gösterme ihtiyacı çocuğun eğitiminde özellikle dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Bu durum günümüz eğitim yaklaşım ve anlayışlarına da yansımıştır. Klasik eğitim yaklaşımları öğretmeni merkeze alırken modern eğitim yaklaşımları öğrencileri, onların ihtiyaç ve beklentilerini eğitim-öğretim süreçlerinin merkezine konumlandırmıştır.

Öğretmenlerin eğitiminde sorun kaynaklarının en başında “ailenin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri” olduğunu ifade etmektedirler. Söz konusu sorun alanlarının çözümüne ilişkin olarak ortaya koydukları öneriler ise “çocuğa değerli olduğunu hissettirmek” (Balcı ve Yelken, 2013) görüşünün etrafında şekillenmektedir. Öğretmen adaylarının çocukluklarına dair anlatımlarının incelendiği bir çalışmada, öğretmenlerin kendi çocukluklarına ilişkin anlatılarında “yaşamlarının kurallarını belirlemede ve davranışlarını kontrol etmede etkin, kendi dünyalarını ve kendi kültürlerini oluşturabilen, yetişkinlerin hayatları konusunda farkındalıkları yüksek, yetişkinlerin hayatından etkilenirken aynı zamanda onların hayatını etkileyen ve yön veren, hayatının ve davranışlarının faili/aktörü (agent)” rolü oynayan bir çocukluktan bahsettikleri görülmüştür. Bununla birlikte aynı öğretmen adayları kendi çocukluk dönemlerine ilişkin anlatılarının aksine olarak çocuğu yetişkin gözüyle değerlendirdikleri görülmüştür. Çocuk hakkında “gelişmemiş, yetersiz, yetişkin dünyasının dışında yer alan, yönlendirilmeye, yol gösterilmeye ve şekillendirmeye ihtiyaç duyan edilgen” şeklinde ifadeler kullanmışlardır (Erdiller-Yatmaz, Erdemir ve Erbil, 2018). Öğretmen adaylarının kendi çocukluklarına yönelik betimleme yaparken daha gerçekçi ve ihtiyaç odaklı olması; ideal çocuk tanımlamalarında ise daha eleştirel ve kendi düşüncelerinin dışında birtakım normsal düşüncelere göre değerlendirmelerde bulunması dikkat çekicidir.

Çocukların içinde bulunduğu gruplar genellikle belirli bir yaş grubuna hizmet veren, onların ilgi ve beklentilerine göre şekillenen gruplardır. Bunlar anaokulu, ilkökul, ortaokul ve lise eğitim kurumlarında yer alan spor, gezi ve eğlence kulüpleri olabileceği gibi, onların bilgi, beceri ve kabiliyetlerini geliştirebilecekleri hikâye, sanat, spor, müzik, düşünce, felsefe ve edebiyat eğitimi veren kurslar da olabilmektedir. Çocukların ihtiyaç, yetenek ve ilgilerine göre katılabilecekleri bu gruplar, çalışma ve etkinlik alanlarıyla ilgili işleri gerçekleştirebilmek için uygun şartlara, maddi olanaklara, elverişli alan ve mekânlara ve her şeyden önemlisi birlikte çalışabilecekleri uygun bireylere/grup üyelerine ya da takım arkadaşı olarak kabul edebilecekleri çocuklara ihtiyaç duymaktadır.

Bugünün çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayacak bir okul ortamı oluşturmak istiyorsa bu ortam çocukların ihtiyaçlarını değerlendirebilecek nitelikte olmalıdır. Bu açıdan değerler eğitimi programlarının öğrencilerin ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığına ilişkin okul yönetimlerinin farkındalığı önemlidir. Böylelikle okul yönetimleri programların nasıl uygulanacağı ve değerlendirileceği konusunda daha gerçekçi hareket edebilir (Anderson, 2000). Anne-baba, öğrenci, eğitimciler ve toplum gibi paydaşlar öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda değişimi talep edebilir. Organizasyonun ihtiyaçları belirlenirken okul yönetimi bireysel ihtiyaçları dikkate almalıdır. Bireysel ihtiyaçların da dikkate alındığı değerler eğitimi uygulamaları başarıya ulaşabilecektir (Ekşi ve Okudan, 2011).

Diğer yandan toplumun değerler eğitimine ilgisinin artması ve toplum üyelerinin sürece müdahil olması ise yine toplumun ihtiyaçlarını, beklentilerini ve kültürel yapısını göz ardı etmeyen bir model ile gerçekleştirilebilir. Yerel kültür ile çatışma yaşayan, mevcut toplumun tarihi ile bütünleşmemiş her çeşit model deneyimlenen toplumsal değerleri açıklamaktan uzak kalacaktır (Yıldırım, 2019).

Eğitimin en önemli görevlerinden bir tanesi de temel değerleri özümsemiş bireyler yetiştirmek olduğu bilinmektedir. Bunları yetiştirme görevini üstlenen eğitim sistemi, değerleri öğretim programlarının kapsayacak şekilde eğitim programlarına yayar (Eken ve Öksüz, 2019). Bu açıdan 2018 öğretim programlarında kök değerler çalışması yapılmıştır. Söz konusu 10 adet kök değer (adalet, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, dostluk, dürüstlük, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik), ortak olarak kazandırılması hedeflenen temel değerlerdir (TTKB, 2017).

Eğitimin bütüncül bir yapı içerisinde değerlendirilmesi, paydaşlarının bu yapı içerisindeki rollerinin belirlenmesi ve sinerji yaratılması ekolojik sistemler kuramı açısından önemlidir. Bir okulun içindeki ve dışındaki öğrenme ortamlarını tam olarak anlamak için, paydaşların kendi bağlamlarında nasıl işlev gördüklerine dikkat edilmesi gerekir. Eğitim ortamlarını keşfetmek için yapılandırılmış bir çerçeve oluşturmasını sağlamak için beş boyuttan bahsedilmektedir: “Sistem, ilişkiler, kültür, pedagoji ve boşluklardır. Bu boyutlar değerler eğitiminin bütüncül bir zemine oturması ve amacına ulaşabilmesi için oldukça önemlidir. Eğitim ekosisteminin unsurlarını/paydaşları; “elverişli okullar, teşvik edici öğretmenler, aktif olarak katılan ebeveynler, eğitimle çok ilgili kişiler, sanayi kuruluşları, meslek kuruluşları ve hükümet” şeklinde ifade edilebilir. (Eranıl, 2021).

Görüldüğü gibi değerlerin belirlenmesi aşamasında “toplum yapısına, sosyal çevreye ve ihtiyaca uygunluk” kriterlerine uygunluğun göz önünde bulundurulması gerekir. Bu kriterler sınıf ortamına ve öğrencilerin gelişim düzeyine göre neye ihtiyaç duyulduğunu belirlemektedir. Söz gelimi sınıfta farklılıklara saygı değerini içselleştirebilmiş çocuk az sayıda ise öncelik bu değerlerin kazandırılması olabilir. Ayrıca ergenlik dönemindeki bir çocuğa kazandırılacak değerler ile erken çocukluk dönemindeki bir çocuğa kazandırılacak değerlerin önceliği farklı olacaktır. Okulun bulunduğu çevrenin kültürel yapısı ve öğrencinin kendi sosyal çevresi, değerlerin kazanım sürecini etkileyecektir. Ailenin benimsemediği veya okulun çevresinin benimsemediği bir değer, çocuğa kazandırılması oldukça zor bir durumdur (Yıldırım, 2019).

Bu noktada ilk görev, çocukların sahip oldukları yaşam alışkanlıklarının, deneyim ve tecrübelerinin temelini atıldığı, toplumun en temel birimi olan aile kurumuna düşmektedir. Aile, çocukların değer anlayışının oluşmasındaki temel bileşendir. Aile kurumu, değerlerin gelişmesindeki en doğal ve en zengin ortamdır (Tuğrul, 2013, 186). Aile, toplumda neslin devamını sağlamaktan sorumlu temel bir kurum olmanın yanında, çocuklara sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma ve hoşgörü gibi temel değerlerin kazandırılmasında da en kritik rolü üstlenmektedir (İpek, 2017, 50). Kişilerarası ilişkileri, tutum ve davranışları gözlemleyen çocuklar, bireylerin (çocuk, anne, baba, dede, nine vs.) ihtiyaçlarının nasıl algılanıp değerlendirildiğini, bu ihtiyaçların ne şekilde karşılık bulunduğunu, önem ve önceliğini, zamanlamasını ve dikkate alınan veya göz ardı edilen boyutlarını algılama, anlama ve değerlendirme olanağı bulmaktadır. *Büyükanne ve büyükbabayı ziyaret etme nedeni onlardan harçlık almak mıdır, yoksa onların kendilerini değerli hissetmelerini sağlamak, düşünceleri onlarla paylaşmak, sohbet etmek midir? Aile içinde “öteki” ile ilgili düşünceler nelerdir? Başka bir kültüre sahip insanlar hakkında neler konuşulmaktadır? Çocuğun anne ve babası yaşlılara, hastalara nasıl bir tavır takınmaktadır?* Bunlar, çocukların bilinçli çabaları olsun veya olmasın, doğal veya yapay ortamlarında, özellikle de aile ortamında öğrendikleri değerlerdir. Anne-babanın, öğretmenlerin, akran gruplarının, yüksek statü ve güç sahibi veya popüler kimselerin, yetenekli ve başarılı insanların söylem

ve eylemleri, kısacası gerçek hayatta karşılaşılan her şey çocuklar tarafından kaydedilmekte, çocukların model davranışına benzer bir davranış sergilemesine neden olmaktadır. Bu noktada model alınan kimselerin, belirlenen ve çocuklarda geliştirilmek istenen değerleri temsil etmeleri ve yeri geldiğinde bunları yaşamaları son derece önemlidir.

Model alınan kişiler, model alanlar için birer esin kaynağı; belli bir tutum ve davranışı ortaya koymada, bunların sürekliliğini sağlamada bir güdülenme kaynağı olabilmektedir. Eğitim ve psikoloji alanında yapılan çalışmalar dini, dili veya etnik kökeni ne olursa olsun çocukların dünyaya geldikleri andan itibaren çevrelerindeki insanları dikkatle izlediklerini, onların tutum ve davranışlarını örnek aldıklarını ortaya koymaktadır (Sözen, 2018, 103). Bu aşamada öğretmen ve ebeveynlerin çocukların iyi birer gözlemci olduklarının bilincinde olmaları, onların üstün insan özellikleri kazanabilmeleri için uygun modellerle karşılaşmalarını sağlamaları son derece önemlidir.

Model alınan kimsenin, sevilen ve beğenilen bir kimse olması duruma ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu noktada kişiler kadar, ortaya koyulan davranışların özellikleri ve bunların sonuçları da önemlidir. Son dönemde örnek alınan bireyleri taklit eden, sınırların ötesine geçen sosyal medya paylaşımları bunların birer göstergesidir. Bununla birlikte çocuklar, genellikle açık ve basit davranışları karmaşık davranışlara tercih etmektedir. Model alınan kimsenin tutum ve davranışlarının sade ve anlaşılır olması, onun tekrar edilmesini ve öğrenilmesini kolaylaştırmaktadır (Yeşilyaprak, 2012, 253). Bu noktada takınılan tutumun ve sergilenen davranışın ödül veya ceza ile sonuçlanması da önemli bir faktördür. Olumlu sonuçlanan ve ödüllendirilen bir davranış, gözlemci tarafından genellikle örnek alınmakta, taklit edilmektedir (Aydın, 2005, 244). Tutum ve davranışın sonuçlarının bilinmediği durumlarda ise modelin statüsü ve popüleritesi devreye girmektedir. Bu durumda çocuklar herkes tarafından tanınan, bilinen ve saygınlığı yüksek olan kimselerin davranışlarını gözlemlemeyi ve bunları örnek almayı tercih ederler (Kalkan, 2008, 303). Çocukluğun ilk dönemlerinden itibaren aile içerisinde kazanılan bazı değerler, çocuklar tarafından belli durumlarda işe koşulabilirken (aile içinde, akran ilişkilerinde, okul ortamında), ilerleyen zamanlarda daha farklı ve çeşitli kitlelerle olan ilişkileri şekillendirmeye başlamaktadır. Bunun için gerekli olan, bireylerin ihtiyaçlar, beklentiler ve anlayışlar arasındaki dengeyi sağlama, ortak paydada buluşma becerisi kazanmalarıdır.

Çocukların sağlıklı ruhsal gelişimlerinde oyunların önemi de yadsınamaz. Oyunun eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanımının, çocuğun değerleri öğrenmesinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Oyunun yer aldığı ortamlarda “mutlu olma, dostluk, yardımseverlik, dürüstlük, hoşgörü” gibi değerler ortaya çıkar. Zira bu değerler mutluluk ihtiyacını karşılar. Çocuklara değerler öğretilmek istendiğinde onlara bu değerlerle ilgili bilgiler vermenin yanında yaparak yaşayarak öğrenecekleri ortamlar oluşturmak kalıcı öğrenmeleri beraberinde getirecektir (Erdal, 2019).

Çocukların kendi değer anlayışlarını geliştirmelerinde önemli olan bir başka gerçeklik ise günlük yaşamda edindikleri, deneyim ve tecrübeleridir. Çocuklar, kendilerine haz veren, onları mutlu eden veya kendilerine fayda sağladığını düşündükleri durum ve olayları olumlu bulurken kendilerini mutsuz eden ve sıkıntı yaratan durumları olumsuz olarak değerlendirmektedir. Çocuklar, gelişim dönem ve özellikleriyle de ilişkili olarak kendi ihtiyaçlarını incelemekte, başkalarının lehine olan durumları, onların ihtiyaç ve beklentilerini göz ardı edebilmektedir. Süreç içerisinde, kendileri için neyin değerli olup olmadığının farkına var-

maya başlayan çocuklar, bir birey olarak başkaları için ne kadar değerli olduklarını da öğrenme fırsatı bulmaktadır. Çocukların çevrelerinden aldıkları sözlü/sözsüz dönütler, çocukların kendileri ile ilgili “değer” algılarını çok hızlı bir şekilde deneyimlemelerine, kendisi ve başkaları için ne kadar değerli olduklarını anlamalarına, böylece belli bir değer anlayışı geliştirmelerine de yardımcı olmaktadır. Her toplum iyiyle kötüyü, güzel ve çirkini, hoş olan ile hoş olmayanı kendine has bir biçimde tanımlamaktadır. Yanlış bir davranışta bulunan çocuğa, sözlü/sözsüz tepkide bulunmak, çocuğa yaptığı veya söylediği şeyin, tutum veya davranışının yanlış olduğu izlenimini verecek, çocuğun toplumsal norm ve değerleri anlamasına, kazanmasına ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu kavramasına katkı sağlayacaktır (Yazar, 2016, 102). Böylece çocuklar, değeri sadece kendi zaviyelerinden değil, aksine içinde bulundukları grup veya mensubu oldukları toplumlar/topluluklar üzerinden de ele alacak, bireysel değerler kadar kolektif değerleri de gündemlerine alacaklardır.

İnsan hayatında önemli bir yeri olan dini değerlerin ilk öğrenilme yerinin aile olduğu yapılan çocuğun doğumla birlikte öğrenmeye başladığını ve öğrenmenin hayat boyu devam ettiğini, özellikle yaşamın ilk altı yılında öğrenmenin çok hızlı olduğu bilinmektedir. Çocuğun ilk altı yılını büyük oranda ailesiyle beraber geçirdiği gerçekliğinden hareketle dini değerlerin öğretilmesinde de ailenin ne denli önemli bir role sahip olduğu söyleyebilir. En başta anne-baba olmak üzere aile büyükleri, çocuğun bilişsel, sosyal-duygusal ve davranışsal özelliklerinin gelişmesi açısından ilk öğretmeni sayılırlar. Sevgi, saygı, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma ve en önemlisi de dini inanç gibi pek çok dini/manevi değer çocukluk döneminde beceri ve karakter halini almaktadır (Aybey, 2018). Bu açıdan çocuğun dini/manevi değerlerin edinmesinde aile en önemli yerdir denilebilir. Ekolojik bakış açısı ve sistem yaklaşımı ailenin eğitim öğretim faaliyetlerine dâhil olmasını önemser. Çocuğun gelişiminde ve değerler eğitiminde etkileşimlerin önemli olduğunu, çevrenin etkileyen ve çocuktan etkilenen bileşeni olarak ailenin önemini vurgular. Okulların ve eğitimcilerin bu yaklaşımı gözetmesi ve aile katılımını ciddiye alması eğitim programlarında ortaklık değerler üzerine kurulu modellerin başarıya ulaşması için önemlidir (Keçeli-Kaysılı, 2008).

Bireyin her yönüyle ihtiyaçlarını karşılamada ve kabiliyetlerinin geliştirilmesinde etkili olan ve toplumun değer yargıları üzerinde yapıcı rol“ olan bir din ve onun öğretimi, bu yönüyle, milli eğitimin genel amaçlarını gerçekleştirmesinde her zaman katkı sağlamış, bazen de eğitimin amaçlarının oluşmasında temel faktörlerden biri olmuştur. Kültürlerin alt yapısı çoğu zaman dinler ile doludur. Bu açıdan bile dinler hem ahlakın ve değerlerin kaynağı hem de eğitiminde temel konusu olmaktadır. Dinin değer eğitiminde yüklenmiş olduğu bu misyon bize, din öğretimi olmaksızın değer eğitiminin başarıya ulaşamayacağını göstermiştir. Bireyin ahlaken olgun bir kişi haline gelmesi ve temel değerlerini benimsemiş biri olarak yetiştirilmesi hem eğitimin ve hem de din eğitiminin en temel gayesidir. Bu nedenle din öğretiminde bu derece önceme sahip olan değerlerin eğitiminde başarıya ulaşmak, beklenen hedefleri yakalayabilmek ve bireyin toplumsallaşmasına katkıda bulunabilmek için eğitim tüm paydaşları üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmelidir (Çımar, 2015).

Sonuç ve Öneriler

Çocukların değer anlayışları, onların ihtiyaç ve beklentileri üzerine bina edilmektedir. Bu noktada “değer” çocuğun kendisi, ait olduğu grup ve içinde yaşadığı toplum için değerli olandır. Dolayısıyla “değer”

olarak ortaya konulması, muhatap kitle için de değerli kılmak, bunları değerli bulmalarını sağlamak gerekmektedir. Bunun için tüm paydaşların katılımıyla yeni bir değer eğitimi anlayışının geliştirilmesi, hangi değerlerin, özellikle ihtiyaçlar söz konusu olduğunda önemli olduğu ve bunların nasıl kazandırılabilceği üzerine ilgililerin daha fazla yoğunlaşması ve uygulamalı araştırmaların sayısının artırılması gerekmektedir. Burada önemli olan; bireylerin, birlikte yaşamının önemli olduğunu inanmalarını, bütün canlılarla hayatı paylaşmanın değerli olduğuna kanaat getirmelerini sağlamak; değerli olanı istemeleri ve değerli davranışlarda bulunmaları için gerekli önlemleri almak, bunun için uygun ortam ve olanakları sağlamaktır. Bu noktada ekolojik sistem yaklaşımına uygun olarak çocukların, kendi değerlerini ait oldukları grubun veya içinde yaşadıkları toplumun değerlerinden üstün görmemeleri gerekmektedir. Ayrıca çocukların makul tutum ve davranışlarda bulunabilmeleri, farklı olay ve olgular karşısında uygun hareket edebilmeleri için sadece belirli durumlarda gerekli olan/olabilecek değerleri kazandırmaktan ziyade, kendilerini çevreleyen toplumda ortaya çıkabilecek her hal ve durumda başvurabilecekleri bir değer anlayışının/ilkesinin geliştirilmesi çabası içerisinde olunması gerekmektedir.

İhtiyaçlarını uygun bir dille ifade eden ve bu ihtiyaçların diğerlerinin ihtiyaçları ile ortak paydada buluşmasını sağlayan çocukların, grup içerisinde dikkate alınması ve bu ihtiyaçların karşılanması daha uygun düşecek, ortak bir değer anlayışının ortaya çıkması daha kolay olacaktır. Çocuk, çevresiyle etkileşime girdikçe, farklı deneyim ve tecrübeler kazandıkça bu ve buna benzer etkileşimler içerisinde bulunacak, farklı grupların üyesi olacaktır. Bu kimi zaman bir müzik, oyun veya koro grubu olacak, daha önce de ifade edildiği gibi belki de “toplu taşıma ile seyahat edenler grubu” olacaktır. Hangi ihtiyaçların dikkate alınması gerektiği ve mevcut duruma göre hangi değerlerin önem arz ettiği de tam olarak bu aşamada, çeşitli paydaşlarla (akranlar, arkadaşlar, yetişkinler, aile bireyleri vs.) etkileşim durumlarında ortaya çıkacaktır. Burada önemli olan, çocukların “doğru” kişilerin doğru “değer” yargılarıyla karşılaşmalarını sağlamak olacaktır.

Çocukların ayakta durmakta zorlanan ve kendilerinden yaşça büyük insanlar için oturdukları yerden kalkıp yer vermeleri beklenebilir. Ancak çocukların da yetişkinler ile aynı bireysel ve toplumsal haklara sahip oldukları unutulmamalıdır. Yetişkinlere her zaman ve her koşulda öncelik verilmesinin değerli bir davranış olduğunun öğretilmesinden ve çocukların buna şartlanmasından ziyade, her durumun farklı özelliklerine göre çeşitli tutum ve davranışlarda bulunmanın mümkün olabileceği gerçeği kazandırılmalıdır. Çocukların alternatifleri değerlendirmesi, hangi durumda neyin daha değerli olabileceğine karar vermesi gerekmektedir.

Çocuklara, erdemli kişiler olma yolunda ilkelerden taviz vermeksizin, esnek ve dengeli bir davranış modeli kazandırılmalıdır. Doğru olanı, insanları üzmemek pahasına her zaman ve her yerde söylemek doğru bir davranış olmayabilir. Her söylenenin doğru olmasına, doğruluk değeri gereği dikkat edilmelidir. Fakat her doğrunun her yerde veya her kişinin yanında rahatlıkla söylenmesinin doğru bir yaklaşım olmadığı bilinmesi gerekir. İyileşmesinin artık mümkün olmadığı, ölümün artık bir zaman meselesi olduğu doktorlar tarafından ifade edilen bir kimseye, gerçeği “doğruyu söylemeliyim” gibi görece yüksek bir idealle ve bütün açıklığıyla söylemenin anlamı tartışmalıdır. Bu noktada, çocuklarda geliştirilecek değer ve değer anlayışlarının yanı sıra, her değerle ilgili tercih edebilecekleri boyutlar da öğretilmelidir. Neticede önemli olan uygun değer anlayışının uygun durum için kullanılmasıdır.

Bu noktada dikkatlerden kaçmaması gereken bir diğer husus, çocuğun grup içerisinde kendi ihtiyaçlarını uygun bir dille ifade edip edemediği, bu ihtiyacın dikkate alınıp alınmadığı konusudur. Ortak paydada buluşmaktan kasıt, çocuğun çekingen davranışlarda bulunması ve kendi ihtiyaçlarını bastırması, bunları yok sayması değildir. Her çocuk belli bir gruba ait olmak, grup üyeleri tarafından kabul görmek ister. Ancak bunun için kendi ihtiyaçlarından taviz vermesi beklenmemelidir. Burada sözü edilen “çevresi içinde çocuk” yaklaşımının grup içerisinde kendi ihtiyaç ve gereksinimlerinden vazgeçilmesi, ötelenmesi değildir. Asıl olan, bunları nasıl ifade edeceğini, ortak bir değer anlayışı çerçevesinde bunlara nasıl dikkat çekeceğini öğrenmesidir. Bu çerçevede çocuğa güçlü iletişim kanallarıyla duygu ve düşüncelerini ifade etme beceri ve özgürlüğü kazandırılması önem arz etmektedir. Özgüven ve kendini gerçekleştirme ihtiyacına uygun bir karaktere sahip olması için eğitim-öğretim sürecinin bu ihtiyaca göre yapılandırılması gerekmektedir. Çocukların alternatifleri görmesine ve tercihlerini özgürce yapmasına imkân tanınmalıdır. Kendi değer tercihini içinde bulunduğu gruba veya mensubu olduğu topluma sunması için bir fırsat verilmelidir.

**İntihal Taraması/
Plagiarism Detection**

Bu makale intihal taramasından geçirildi. / *This paper was checked for plagiarism.*

Etik Beyan/ Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*

Finansman/ Grant Support

Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / *The authors declared that this study has received no financial support.*

**Açık Erişim Lisansı /Open Access
License**

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.*

Finansman / Funding

Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / *The author acknowledges that He received no external funding in support of this research.*

**Yazar Katkıları / Author
Contribution**

Çalışmanın Tasarlanması / ConceivingtheStudy: HS (%50), İC (%25), VŞ (%25)
Veri Toplanması / Data Collection: HS (%35), İC (%35), VŞ (%30)
Veri Analizi / Data Analysis: HS (%35), İC (%35), VŞ (%30)
Makalenin Yazımı / Writingup: HS (%34), İC (%33), VŞ (%33)
Makale Gönderimi ve Revizyonu / SubmissionandRevision: HS (%20), İC (%20), VŞ (%60)

**Çıkar Çatışması / Competing In-
terests**

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / *The author declares that He has no competing interests.*

Kaynakça

- Altan-Tarhan, Selen-Sinem. “Büyükanneden Toruna: Yaşamboyu Öğrenme Sürecinde Değer ve Beceri Aktarımı”. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2018), 26-42.
- Anderson, Donna R. “Character education: Who is responsible?”. *Journal of Instructional Psychology* 27/3 (2000), 139-143.
- Ashman, Kirst Karen-Zastrow, Charles. *Understanding Human Behavior And The Social Environment*. Chicago: Nelson Hall Publishers, 1990.
- Ashman-Grafton, Kirst Karen-H. Hull. *Understanding Generalist Practice*. Chicago: Nelson Hall Publishers, 1999.
- Aybey, Salih. “Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler”. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches* 7/2 (2018), 544-560.
- Balcı-Yelken, F. Ayşe-Tuğba. “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler Ve Değer Eğitimi Uygulamaları Konusunda Öğretmen Görüşleri”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 14/1 (2013), 195-213.
- Çınar, Fatih. “Din Öğretiminde Değerler Eğitimi”. *Değerler Eğitimi*, ed. Mevlüt Gündüz. 87-122. Ankara: Maya Akademi Yayınları. 2015.
- Danış, M. Zafer. “Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı”. *Aile ve Toplum* 3/9 (2006), 45-53.
- Eken- Öksüz, Neticeyi Tayyive-Halil İbrahim. “İlkokul (1-4) Türkçe Ders Kitaplarındaki Hikâye Edici Metinlerin Türkçe Dersi Öğretim Programındaki Kök Değerler Bakımından İncelenmesi”. *Ana Dili Eğitimi Dergisi* 7/2 (2019), 384-401.
- Ekşi-Okudan, Halil-Ahmet Yasin. “Eğitim Yöneticilerinin Bakış Açısı İle Değerler Eğitimi”. *Journal of Turkish Science Education* 8/2 (2011), 178 - 190.
- Eranıl, Anıl Kadir. *Eğitim Yönetimi Modelinin Ekolojik Sistemler Kuramı Bağlamında Geliştirilmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Doktora Tezi, 2021.
- Erdal, Kelime. “Çocuk Oyunlarında Değerler Eğitimi”. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2019), 53-59.
- Erdiller-Yatmaz, Zeynep Berna vd. “Çocuk ve Çocukluk: Okulöncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 6/3 (2018), 284-312.
- Güçlü, Abdülbaki vd. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bilim Sanat Yayınları, 2008.
- Hacıbrahimoğlu Yıldırım, Binnur. “Erken Çocukluk Döneminde Geçiş ve Geçiş Süreci”. *Hacettepe Journal of Educational Research* 3/1 (2017), 14-36.

- İpek, Cemalletin. “Eğitimin Toplumsal Temelleri”. *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. H. B. Memduhoğlu-K. Yılmaz. 47-74. Ankara: Pegem Yay., 2017.
- Kalkan, Melek. “Sosyal Öğrenme Kuramı”. *Eğitim Psikolojisi*. ed. Yaşar Özbay- Serdar Erkan. 245-270. Ankara: Pegem Akademi Yay., 2008.
- Keçeli Kaysılı, Bahar. “Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katılımı”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 9/1 (2008), 69-83.
- Kızılçelik-Erjem, Sezgin-Yalçın. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*. Konya: Günay Ofset, 1992.
- Kula-Çakır, Sedat-Bekir. “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 12 (2015), 191-210.
- Margarete, Blank Mathieu. “Werteeziehung in kindertages-einrichtungen”. <https://www.kindergartenpaedagogik.de/fachartikel/bildungsbereiche-erziehungsfelder/religioese-und-ethische-bildung/1294/> Erişim Tarihi: 20 Haziran 2022.
- Maslow, Abraham H. “A Theory Of Human Motivation”. *Psychological Review* 50/4 (1943), 370.
- Mendras, Henry. *Sosyolojinin İlkeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- MEB Temel Kanunu. T.C. Resmî Gazete No. 14574 (24/6/1973). Erişim: 20.06.2022.
- Özden, Yüksel. *Eğitimde Yeni Değerler*. Ankara: PegemA Yayıncılık, 2005.
- Özkan, Gizem. “Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından Çocuk İhmal ve İstismarında Bireysel, Ailesel ve Çevresel Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi* 4/8 (2022), 217-240.
- Sarıpek, Doğa Başar. “İhtiyaç” Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı”. *İnsan ve İnsan* 4/12 (2017), 43-65.
- Sözen, Hasan. “Peygamberimizin Hayatı Dersinde Hz. Muhammed’in Örnek Kişiliğinin Model Alma Yoluyla Öğretimi”. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2018), 101-116.
- Şakacı, Bilge Kağan. “Değer Kavramı Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi”. *Mülkiye Dergisi* 37 (2013), 9-29.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine.” Ankara. 18 Temmuz 2017, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf Erişim Tarihi: 10.06.2022.
- Taplamacioğlu, Mehmet. *Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme*. Ankara: AÜİFY, 1969.
- Tuğrul, Belma. “Değerlere Değer Vermek-Akıl Yürek Vicdan”. *Uluslararası Antalya Değerler Eğitimi Sempozyumu*. 180-192. Antalya: Antalya Valiliği, İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Akdeniz Üniversitesi, 2013.
- Türk Dil Kurumu. “Değer”. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10 Haziran 2022.

Ural, Şafak. “Bireyin Eğitimi ve Toplumun Eğitimi”. *Türkiye 2. Eğitim Felsefesi Kongresi*. Ed. Halil Rahman Açar. 51-60. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1997.

Ülken, Hilmi Ziya. *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Werteerziehung in der kindertagesstätte. <http://reggioseminare.de/pro-ject/werteerziehung-in-der-kita/>, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2022.

Yaman, Ertuğrul. *Değerler Eğitimi-Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Yaran, Rahmi. “İhtiyaç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/573-574. İstanbul: TDV, 2000.

Yazar, Taha. “Toplumsal Yaşam ve Değerler”. *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. ed. R. Turan-K. Ulusoy. 95-114. Ankara: Pegem Akademi Yay., 2016.

Yeşilyaprak, Binnur. *Eğitim Psikolojisi - Gelişim Öğrenme Öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yay., 2012.

Yıldırım, Sevdâ Gülşah. *Değerler Eğitimine Yönelik Bir Model Önerisi: Değer İçselleştirme*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.